

Verwarwoordenboek

Dit *Verwarwoordenboek* is eigenlijk een ontwarwoordenboek. Het gaat om woordparen met een onduidelijk betekenisverschil, zoals *afgunst/jaloezie* en *bloot/naakt*. Om woorden met stijlverschil, zoals *keuzen/keuzes* en *kooplieden/kooplui*. En om woorden die niet echt verschillen: *direct/gelijk/meteen*. Het gaat om voorzetsels: *gek op, gek met, gek van*. Uiteraard gaat het ook om klassiekers als *hun/hen* en *omdat/doordat*, en spellingkwesties als *friet/frites, peil/pijl, tenslotte* of *ten slotte*. In totaal gaat het om ruim 500 woordparen met in het register zo 'n 2000 trefwoorden. Nee, het minieme verschil tussen *ongeveer* en *zo'n* is niet behandeld. (*Zo'n* is iets informeler, iets meer spreektaal.)

U kunt hieronder kiezen uit drie tekstjes vooraf: een taalfilosofische inleiding, een 'creationistische' beschouwing en een voorwoord. Nee, over het verschil tussen een inleiding en een voorwoord heb ik nooit een vraag gehad.

1 *Het principe van Von Humboldt*

De Duitse filosoof, taalkundige en staatsman Wilhelm von Humboldt (1767–1835) is in de taalwetenschap blijven voortleven met het principe van Von Humboldt. Dit principe luidt als volgt: elke taal streeft naar een een-op-eenrelatie tussen vorm en betekenis. Bijvoorbeeld als een taal naast *café* ook het woord *kroeg* opneemt, zal er betekenisverschil ontstaan. Gebeurt dat niet, dan zal een van de twee woorden verdwijnen. Dit principe roept direct een aantal vragen op. Kan een taal ergens naar streven? Dat moeten toch de taalgebruikers doen, maar hoe doen wij dat dan? Waarom zou in de taal geen vrije variatie kunnen bestaan? Kijk eens naar de vormverschillen van paardenbloembladeren of mensenoren. Moet je dan alles willen verklaren en beregelen? En hoe doe je dat

dan? Kun je bijvoorbeeld zeggen dat je in een *café* wel koffie kunt drinken en in een *kroeg* doorgaans niet? Of dat een *kroeg* bruiner is dan een *café*? En hoe zit het dan met (*koffie*)bar?

Helaas valt er in de werken van Von Humboldt heel weinig terug te vinden over dit principe. Toch blijft het intrigeren. Ook al gaat het niet om verschil in betekenis, dan toch is er vaak verschil in gebruik. Neem de ‘verhoging voor voetgangers’ naast een weg. In bestemmingsplannen staat *trottoir*, maar de meeste mensen zeggen *stoep*. Dan die weg. Mag dat ook een *baan*, *laan*, *pad*, *steeg* of *straat* zijn? En dan begint voor de taalgebruiker ook het taalplezier: als je *trottoir* zegt, ben je of boven de zestig of een beetje bekaft.

2 *Van chaos naar kosmos*

In het Bijbelse scheppingsverhaal staat een woord voor *scheppen* dat ook ‘scheiden’ betekent. Er zijn theologen (of godgeleerden, dat maakt even niet uit) die zeggen dat *scheppen scheiden* is: licht en donker, land en water. Het scheppingsverhaal begint met de oersoep (de chaos) en mondt uit in een wereld waarin alles zijn plaats heeft, de kosmos. En wij met onze taal? Wij moeten blijven onderscheiden. Anders krijgen we taalsoep. Dus van taalchaos naar taalkosmos. Althans, waar mogelijk. Is er verschil tussen *op* vakantie en *met* vakantie? Ja, nu u het vraagt. *Op* vakantie lijkt iets actiever dan *met* vakantie. Natuurlijk kunnen wij hierin te ver gaan. En wat zijn de verschillen tussen de woorden voor degene die ons verwekt heeft: *pa*, *pap*, *pap(p)a*, *paps*, *pappie* en *vader*? Enfin, mocht u echt een vraag hierover hebben, dan schep ik, misschien, mogelijk, wellicht op uw verzoek verder uit de taalsoep.

3 *Voorwoord*

Dit *Verwarwoordenboek* geeft een inkijkje in de wonderlijke woordenwereld. Het gaat steeds om kwesties die ik kreeg voorgelegd door taaldocenten, cursisten of collega-taalliefhebbers, aangevuld met wat ik in de praktijk las of hoorde. Dus mocht u een

verwarpaar missen (of: mocht er een *ontbreken*), dan kwam ik dat eerder nog niet tegen. Maar kijkt u dan ook in het register, want misschien is het verwarpaar op een andere plaats behandeld dan waar u het opzocht. Mocht u een vakterm niet kennen, dan kan de uitleg achter in het boek uitkomst bieden.

Het gaat in dit *Verwarwoordenboek* niet om duidelijke betekenisverschillen zoals tussen *op de fles zijn* en *aan de fles zijn*, maar om bijvoorbeeld het verschil tussen *cadans* en *cadens*, *kous* en *sok*, *trouwens* en *overigens*, of verwarring door de spelling: *complementeren* en *complimenteren*, *keu* en *queue*, *hendel* en *handel*. Gelukkig kreeg ik geen vraag over het verschil tussen 'Kan het een beetje / ietsje / wat zachter?' Ook weinig gebruikelijke nieuwvormingen als *alleengaande* (eigen keus?) naast *alleenstaande* (onvrijwillig?) zijn niet behandeld (dus *single* ook niet). In alle kwesties is steeds de grens opgezocht tussen subtiel verschil en vermeend verschil: 'Ken onze taal ... al haar overvloed!' (aan, in, met, door?)

Ik durf niet te zeggen: elke avond een pagina om in slaap te komen of te vallen. Ook dat is *trouwens* (nee, niet *overigens*) een verschil. Maar ik hoop wel dat ik met deze verzameling een verschil heb gemaakt.

Met dank aan Margot Heerkens (correctie en naslagwerk) en Ilona Toorenborg (uitgeefster). En met bijzondere dank aan Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar van Taalwerkplaats, voor hun meer dan redactionele ondersteuning en voor het register.

JAN RENKEMA

www.janrenkema.nl
www.schrijfwijzer.nl